

Heimwee

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos uitgevers via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Luiza Sauma

Heimwee

Vertaald door
Robbert-Jan Henkes

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 3781 9

Original English language edition first published
by Penguin Books Ltd, London
Copyright © Luiza Sauma 2017

The author has asserted her moral rights
All rights reserved

© 2017 Nederlandse vertaling Ambo | Anthos uitgevers,
Amsterdam en Robbert-Jan Henkes
Oorspronkelijke titel *Flesh and Bone and Water*
Oorspronkelijke uitgever Penguin UK
Omslagontwerp Bloemendaal en Dekkers
Omslagillustratie © iStock/Bloemendaal & Dekkers
Foto auteur © Tim Goalen

Verspreiding voor België:
Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

André,

Een paar weken geleden heb ik je voor het eerst online opgezocht. Je was niet moeilijk te vinden. Er zijn op de wereld heel veel André Cabrals, maar in Londres is er maar eentje. Ik heb een foto van je gezien. Je ziet er nog hetzelfde uit – alleen oud. Ik ben ook oud, helaas. Ik heb je werkadres en je e-mail gevonden, maar dat leek me na al die jaren niet de juiste weg – e-mail gaat te snel. Daarom schrijf ik je een brief.

Denk je ooit aan ons? Waarschijnlijk niet, maar het zou wel moeten.

Ik weet dat je al heel lang in Londres woont en dat je arts bent. Natuurlijk ben je arts. Je hebt twee dochters, toch? Dat hoorde ik van je vader, voor hij stierf. Twee inglesinhas – wie had dat kunnen denken? Het zal wel koud zijn daar.

Ik ben nog nooit in Europa geweest. Ik ben nooit uit Brazilië weg geweest, maar dat geeft niks – ik had niet anders verwacht. Ik mag niet klagen. Als je ziet hoe ik woon: het is hier mooi en veilig. Kinderen groeien wild op, als indianen. Overal ruik je het oerwoud. Al ben ik op dit moment niet thuis. Ik ben in Belém, op bezoek bij mijn dochter.

Ooit kom ik naar Europa, Parijs, Londres, Ierland, Duitsland. Iracema, mijn dochter, zou het prachtig vinden. (Ze studeert ook voor arts, is dat niet grappig?) Dat zijn de plaatsen die me trekken, want ik heb nog nooit kou meegemaakt. We zullen zien. Hoewel de weinige gringo's die hier komen me zeggen dat het nergens goed voor is – zij hebben liever Brazilië. Ons land verleidt ze, maakt ze gek. Ze weten niet hoe het in werkelijkheid is.

Ik zal je nog een brief schrijven. Ik heb je veel te vertellen. Maar ik zal je laten wachten, net als je ons hebt laten wachten.

Luana

Dat was de eerste brief. Ik heb er niemand iets over gezegd. Zelfs mijn vrouw Esther niet. Het papier rook naar hout, vochtig, licht tropisch. Het verleden heeft immers een speciale geur, nietwaar? Voor mij is het de geur van Brazilië. Ik hield de brief voor mijn neus, ademde in en voelde de jaren zich oplossen. Ik was weer zeventien, een jongen nog. Ik had Luana al bijna dertig jaar niet gezien. Er stond geen retouradres op.

Ik las de brief op mijn werk, tussen patiënten door, ik las hem nog een paar keer en stopte hem in de zak van mijn jasje. Daar bleef hij een paar weken zitten. Soms deed ik mijn hand in mijn zak, voelde de rand en werd week. Ik wilde haar op internet opzoeken maar ik wist haar achternaam niet meer – als ik die al ooit geweten had. Papai zou het geweten hebben, maar die was er al lang niet meer. Voor mij was ze altijd Luana geweest. Luana Costa? Luana Santos? Ik probeerde een paar veelvoorkomende achternamen. Tientallen Luana's staarden me aan op het scherm, poserend voor spiegels, pruilend, jonger dan Luana inmiddels zou zijn, ouder dan ze toen was.

Als Mamãe niet was doodgegaan, was het allemaal anders gelopen. Dan zou ik nog steeds in Rio de Janeiro zijn, getrouwd met een Braziliaanse uit een goede familie, wonen in onze oude flat

met uitzicht op het strand. Mijn vrouw en ik zouden onze kinderen grootbrengen zoals wij waren grootgebracht – door welwillende zwarte vrouwen die in een kleine slaapkamer achter de keuken sliepen. Diners in Ipanema, Leblon en Copacabana, weekendjes in Teresópolis en Búzios en vakanties in Europa, waarvan we droomden dat we er ooit zouden wonen.

In plaats daarvan woon ik alleen in een eenkamerflat aan de Albion Road in Stoke Newington, Londen. Esther woont in ons oude huis aan de Winston Road, op twee minuten lopen – het huis dat we twintig jaar geleden kochten, toen we trouwden en het hier nog relatief goedkoop was. Haar familie lijkt niet op de mijne – ze zijn Engels en Joods, of Joodsig, zoals ze altijd zegt. We hebben twee dochters, Beatriz en Hannah. Beatriz is vernoemd naar Mamãe. Ik noem haar Bia, alle anderen in Engeland noemen haar Bee, de bij. Ze was er niet geweest als Mamãe niet was doodgegaan. Elke dag loop ik naar de praktijk, loop ik naar huis, eet ik alleen. Mijn leven is klein en compact. Mijn slaapkamer kijkt uit op straat en in mijn slaap hoor ik auto's. Je wilt niet weten hoeveel huur ik betaal voor dit hondenhok. Mijn huisartsenij – de zorg voor alle halvegaren en hun non-kwalen – houdt me vijfenveertig uur in de week van de straat, maar wat te doen met de andere honderddrieëntwintig?

Mamãe overleed in januari 1985 als gevolg van een auto-ongeluk, in de straat waar ik ben opgegroeid. Alles wat daarna kwam volgt daaruit. Het was het jaar van het einde van de dictatuur, maar ik zou niet meer weten wat ik daarvan vond. Mamãe was dood. Wat bleef er over om iets van te vinden? Papai ging weer opereren. Mijn broertje Thiago en ik gingen terug naar school. Mensen zeiden dat we ons er zo goed doorheen wisten te slaan. Dat was niet zo. Haar afwezigheid was verborgen en constant, als een milde oorsuizing. Ons appartement voelde leeg aan, zelfs met z'n vijven. Soms leek het of ik haar de meiden hoorde roepen – 'Rita! Luana!' – met een heldere en raspende stem, of zag ik in

mijn ooghoek een roze en oranje flits. Ze hield van felle kleuren. Ze lachte altijd. 's Nachts hoorde ik Thiago, die toen zes was, in zijn slaapkamer huilen, terwijl hij door Rita in slaap gezongen werd. Huilen was voor vrouwen en kinderen, dus ik huilde niet. Ik vond mezelf geen kind. Ik was een man zonder moeder. Ik werd zeventien.

Voor het laatst was ik in Brazilië voor Papai's begrafenis – op mijn veertigste verjaardag had hij een hartaanval gekregen. We zegden het feestje af en vlogen naar Rio, het hele gezin. Ik vroeg me af of hij het expres voor mij had gedaan, om aandacht te trekken. Ik was al een tijdje niet terug geweest. Dat was zes jaar geleden. Londen is nu mijn thuis. Het is al lang mijn thuis. Ik ben een Brits onderdaan – al jaren. Toen ik uit Brazilië wegging kwam het niet in me op dat ik het zou gaan missen. Ik was pas achttien: wat wist ik van het leven? Ik wilde weg van alle stomiteiten die ik begaan had en van de mensen die het wisten. Nu betrap ik mezelf erop dat mijn gedachten meerdere keren per dag afdwalen naar de groene bomenwildernis van de straten van Ipanema. Dunne wingerdranken die zich om telefoonpalen slingeren. Het prikken van de Atlantische Oceaan in mijn ogen. De mensen, hun jovialiteit.

In mijn dromen is alles aan Brazilië uitgegroot. De bladeren zijn extra groen en de zee is extra blauw. Het regende in een van mijn dromen en de lucht was effen grijs. Ik stond in mijn zwembroek op het strand van Ipanema en liet de stortbui over me heen komen. Ik wist alleen dat ik naar de Cagarra's moest zwemmen, een groep onbewoonde eilanden die je vanaf de kust kunt zien. Ik liep het water in en zwom ernaartoe, met mijn ogen open in het zoute water. Ik klom aan land, ging liggen op de rotsen en voelde hoe de zon mijn huid roosterde, als spek in een pan.

De droom over de Cagarra's is niet de belangrijkste. Ik heb hem maar twee keer gehad. De belangrijkste droom gaat over onze meid Luana, de dochter van Rita. Zelfs voor ze mij haar eerste brief schreef, droomde ik minstens één keer per week over haar. Het

was om gek van te worden. De droom gaat zo: we zwemmen in de rivier, in de Amazone, en proberen aan de overkant te komen. Onmogelijk: de rivier is te breed. Ik ben weer zeventien. Mijn armen zijn dun, mijn borst heeft geen haar, mijn buik is plat. Luana zwemt voor me uit en ik kan haar niet bijhouden. In de verte zie ik haar zwarte haar steeds bovenkomen. Ik zink naar de rivierbodem en mijn longen vullen zich met koud water.

Anderhalf jaar geleden had ik die droom voor het eerst, in juli, na het feestje voor mijn vijfenveertigste verjaardag. Ik wilde het niet vieren, maar Esther stond erop. Toen waren we nog bij elkaar. Ze was altijd goed in feestjes, net als Mamãe. Ze stelde de gastenlijst op, regelde de Braziliaanse catering – salgadinhos, churrasco, caipirinhas – en boekte de muzikanten, die Braziliaanse liedjes zouden spelen in de huiskamer. De band arriveerde een uur voor de gasten: twee mannen en een vrouw met instrumenten en een versterker. Esther was zich boven aan het opdoffen, daarom liet ik ze binnen en verzorgde het ritueel van Braziliaan onder Brazilianen – ik moest er weer even in komen – met lachen en grappen maken, klagen over het weer, vragen en vertellen waar je vandaan komt. Ze waren verrast dat ik hier al zo lang was, dat ik een Brits paspoort had. Ik vertelde ze dat ik nauwelijks Brazilianen zag op straat toen ik hier in de jaren tachtig aankwam – zelfs geen toeristen.

‘En nu nemen we Londres over!’ zei de vrouw.

Carolina heette ze. Ik keek haar aan, ze glimlachte en toen trof het me: zo veel als ze leek op Luana. Carolina had bruine ogen, geen groene, en ze had vlechten en geen knotje in haar haar; haar huid was donkerder, misschien, en haar lippen waren niet zo diep gewelfd, maar als ze glimlachte, meu Deus! Ze vertelde over waar ze vandaan kwam (Recife) en waar ze nu woonde (Walthamstow) en ik bleef maar knikken, antwoorden, meespelen, maar mijn lichaam was week geworden en ik hoorde nauwelijks iets meer.

Luana, onze empregada, onze meid. Ik had al jaren niet meer

aan haar gedacht. Nee, dat is niet waar. Natuurlijk had ik aan haar gedacht – hoe kon het ook anders? – maar altijd kort. Haar gezicht was er een uit honderden die dagelijks door mijn hoofd spookten: ex-vriendinnetjes, dode familieleden, vrienden van lang geleden, patiënten en collega's – maar ik probeerde voorbij te gaan aan herinneringen aan Luana, aan wat er tussen ons gebeurd was. Toen ik Esther ontmoette, borg ik die herinnering op in een uithoek van mijn hoofd.

'Waar stellen we ons op?' onderbrak een van de muzikanten de stroom van mijn gedachten.

Die avond droeg Esther een glimmende marineblauwe jurk. Ze had haar haren opgestoken, haar lichaam was slank en sierlijk. Op hoge hakken ging ze van groepje naar groepje en zorgde dat iedereen zich vermaakte. Na een paar uur was iedereen begroet en gevoed en ik prettig aangeschoten. Een groot deel van de avond bracht ik in de keuken door, weg van de muziek, van Luana's dubbelganger, maar ik kon nog steeds haar zoete stem horen, die oude liedjes van Tom Jobim kweelde. Esthers vriendin Nina sleepte me mee naar de zitkamer met de woorden 'Nu heb je je genoeg verstoppt, André!' Ik hield een speech waarin ik Esther mijn liefde bezwoer en haar bedankte voor het feestje, waarna ik me achter in de tuin terugtrok voor een sigaret.

'Waar zat je?' vroeg Esther toen ik met een leeg glas terugkwam.
'Een frisse neus halen.'

Ik pakte een fles prosecco van tafel en vulde mijn glas opnieuw. Ze snoof.

'Heb je gerookt?'

'Eentje.'

'Maar je was gestopt.'

Vlak bij ons, op de tijdelijke dansvloer, stonden onze dochters te dansen en te zingen terwijl de band 'A Minha Menina' van Os Mutantes vertolkte. Carolina schudde het eetje en zong de achtergrondvocalen, maar ik keek naar onze meisjes. Ze spraken geen

Portugees maar kenden de tekst van een paar liedjes – van de oude platen van Mamãe die ik voor ze draaide. Hannah was vijftien en Beatriz bijna achttien en geen kind meer. Hannah had een dikke bril, net als ik op die leeftijd, maar voor de rest was ze puur Feldman, van haar bleke huid tot aan haar nieuwsgierige, koppige karakter.

‘Kijk, Esther,’ zei ik. ‘Moet je ze zien.’

Hannah duwde haar bril omhoog op haar neus en zwaaide naar ons. Esther lachte en haar gezicht straalde. Ik sloeg mijn arm om haar heen en ze keerde zich naar me toe om me te zoenen. Alles kwam goed. Aan de avond zou een eind komen, de zangeres zou naar huis gaan en Luana zou weer terugkeren naar een uithoek van mijn hoofd, een slaapkamertje achter de keuken.

Maar de volgende ochtend werd ik badend in het zweet en met een droge mond wakker van die droom, met Luana op mijn netvlies gegrift. Haar gezicht, niet dat van Carolina. We hadden gezwommen in de Amazone, net als toen we tieners waren. Esther lag met haar rug naar me toe, in een wit hemd, haar huid teer en bleek. Ik streelde haar arm en ze mompelde iets.

‘Goemorgen, querida,’ zei ik.

Ze draaide zich naar me toe, met gesloten ogen, met vegeen make-up er nog op en een flauwe glimlach om de mond. Haar donkere krullen lagen uitgewaaierd over het kussen. Ja, het leven was goed toen.

‘Hoe is het met je hoofd?’ vroeg ik.

‘Gaat wel. En jij?’

Luana was van een andere tijd, een andere plek, ver weg van Londen 2013. Eerder iets voor dromen.

‘Gek genoeg voel ik me prima,’ zei ik. ‘Misschien weer minder als ik opsta.’

‘Blèh, moet dat?’

We waren tot twee uur ’s nachts opgebleven, lang nadat de muzikanten waren vertrokken en de meisjes naar bed waren. Een

paar vrienden waren blijven plakken (meer Esthers vrienden dan de mijne, moet ik erbij zeggen) en we dronken whisky, rookten sigaretten en op een gegeven moment zelfs een joint. Waar hadden we het al die uren over gehad? Ik wist het niet precies meer, maar ik herinnerde me veel lachen. Ik had het spel meegespeeld al had ik het gevoel ergens anders te zijn en het tafereel gade te slaan vanuit een andere kamer, een ander werelddeel.

‘Je ziet er schitterend uit,’ fluisterde ik, terwijl ik de herinneringen weer achter slot en grendel probeerde te krijgen.

Maar ze bleven terugkomen. Ik moest denken aan een andere verjaardag, mijn achttiende, in Rio: het feestje dat ik met de hulp van Rita en Luana had gegeven in ons appartement.

‘Hmja, dat zal wel,’ zei Esther, die haar ogen op een kiertje opende.

Luana in de rivier. Luana die ons aan tafel bediende, elke dag weer. Luana na mijn feestje. Luana lachend als een kind. Zij was een kind en ik was het ook.

Esther sloeg een arm om mijn lijf en drukte haar lippen op de mijne. Haar ogen waren inmiddels helemaal open.

‘Kom,’ zei ze, ‘voor de kinderen wakker worden.’

Ik legde mijn hand onder haar hemd. We vreeën snel – allebei wisten we precies wat de ander wilde – maar om de zoveel seconden dwaalden mijn gedachten af. Naar dat verjaardagsfeestje, zevenentwintig jaar geleden. Esther kromde haar rug, met haar benen in elkaar gehaakt om mij heen. Eindelijk keerde ik terug, voor een paar minuten, en behoorde ik louter toe aan het hier en nu.

Maar het mocht niet zo blijven. In juni dit jaar is ze bij me weggegaan. Het is nu december.

Rio de Janeiro heeft nauwelijks een winter, maar in juli heb je enig respijt als de vochtigheid plaatsmaakt voor een vage koelte. Tweeëntwintig graden Celsius: dat was ons respijt. In juli 1985 leek ons verdriet, samen met de temperatuur, een onderbreking te krijgen. Het was een halfjaar na Mamãe's ongeluk. We begonnen tijdens het eten weer iets meer te praten. Papai stelde simpele vragen, zoals 'Hoe was het op school?' en vertelde ons over zijn werk: lelijke meisjes die mooi werden gemaakt, een hartstilstand op de operatietafel, een tepel die was zoekgeraakt tijdens een borstverkleining en werd teruggevonden in de vuilnisbak – daar moesten we om lachen. Thiago huilde niet meer iedere avond. Een matte aanvaarding had zijn tranen verdrongen. Papai begon weer over de Amazone te praten.

Hij had ons altijd al een keer willen meenemen naar Belém, waar hij geboren en getogen was. Terug naar zijn wortels, naar de Amazone, naar de staat Pará – zo maakte hij ons lekker. Toen ik klein was, had hij de stad twee of drie keer bezocht, altijd in zijn eentje. Van een familie-uitje met Mamãe erbij kon geen sprake zijn. Bij het horen van de naam 'Pará' alleen al trok ze haar neus in walging op. Papai's ouders waren overleden en hij was enig kind – waarom was hij dan zo geobsedeerd door die plek?

‘Het is allemaal in kannen en kruiken,’ kondigde hij in augustus aan, tijdens een zondagse lunch. ‘Ik heb een maand vrij genomen zodat we kerst in Pará kunnen vieren.’

Hij lepelde wat feijoada in zijn mond en richtte zijn glimlachende blik op ons, in afwachting van onze reactie. Zijn bril was beslagen van de hete walm van het eten.

‘Pará?’ zei Thiago. ‘Wat is dat?’

‘Daar kom ik vandaan, en jij dus ook.’

‘En Vovô en Vovó dan?’ vroeg ik.

Normaal vierden we kerst bij de ouders van Mamãe in hun huis op het land in Teresópolis, op een uur of twee van de stad. Zelfs in de zomer was het er koel en rustig – het tegenovergestelde van Rio. Papai kwam dan een dag of twee, voor hij weer terugging naar zijn werk.

‘Teresópolis? We hebben het over de Amazone, niet over een of ander stadje in de heuvels.’

‘Wat gaan we doen daar?’ vroeg ik.

‘Familie opzoeken,’ zei hij, met een lichte grijns – mijn vader was antisociaal, net als ik. ‘De stad bekijken, lekker eten, in de rivier zwemmen. Je hebt daar een eiland, Marajó, in de rivier liggen – daar kunnen we naartoe. Ik ben er al niet meer geweest sinds ik klein was. Het wordt een avontuur.’

‘Ik wil naar Vovô en Vovó,’ zei Thiago.

‘Ik heb het al tegen ze gezegd,’ zei Papai. ‘Ik heb de vlucht al geboekt.’

‘Wat vindt Vovó ervan?’ vroeg ik.

Mijn grootmoeder was aan het herstellen van een facelift. Het verdriet had haar oud gemaakt. Papai had de operatie zelf uitgevoerd. Vorig weekend, toen we haar opzochten, was Vovó uitgelopen – waarschijnlijk van de medicijnen – en grotesk opgezwollen. Toen snapte ik waarom Papai altijd tegen Mamãe zei dat ze nooit iets aan zichzelf moest laten doen – in elk geval niet voordat ze oud was en het nodig had.

‘Ze vond het een goed idee als wij wat tijd met elkaar zouden hebben,’ zei Papai. ‘Wij met z’n drieën, de mannen van Cabral.’

Ik vroeg me af wat ze er echt van dacht. Het zou haar eerste kerst zijn zonder haar jongste kind, mijn moeder. Ze zou de familie toch wel bij elkaar willen houden?

‘Luana gaat ook mee,’ zei Papai.

‘Te gek,’ zei Thiago. ‘Dan ga ik ook.’

‘André?’

‘Goed hoor, wordt vast leuk,’ zei ik om hem een plezier te doen.

Ik zag ertegen op. Ik had nooit tijd met Papai doorgebracht. Toen Mamãe nog leefde was hij er nooit – altijd aan het opereren, neuzen aan het rechtzetten, borsten met siliconen volpompen en gezichten straktrekken. Maar als ik aan Mamãe denk, zie ik haar voor me hoe ze thuis is: met de meiden praat, luncht met rinkelende oorbellen. Hoe ze haar lange zwarte haar over haar schouder slaat als ze ons zoent, praat over feestjes, mensen, over haar toeristenwinkel met volkskunst uit het noordoosten. Maar dit was ons nieuwe leven – en daar moesten we het mee doen. In elk geval ging Luana mee. In december brak de hel van de zomer weer aan en daarmee de grote schoolvakantie. Papai trok de praktijk achter zich dicht en wij namen het vliegtuig naar het noorden. We waren met z’n vieren: ik, Papai, Thiago en Luana. Rita bleef thuis om op Fifi te passen, onze poes. Eigenlijk was het Mamãe’s poes. Ze heette voluit Filha, wat ‘dochter’ betekent, maar alleen Mamãe noemde haar zo. Sinds het ongeluk was Fifi de kluts kwijtgeraakt: ze was in hongerstaking gegaan en sloeg haar vlijmscherpe klauwen uit als we haar wilden aaien.

Belém is Portugees voor Bethlehem, al moeten die Oude Wereldse ontdekkingsreizigers van lang geleden de plek zo genoemd hebben toen er nog volop hoop en overvloed was. In 1985 was het

een stad van kapotte trottoirs, groenbemoste koloniale gebouwen, stortregens en een brandende zon. De mensen waren kleiner en donkerder dan in Rio, met kleine ogen, net als die van mij en Papai. (Thiago leek meer op Mamãe, spichtig en wit.) Binnen een paar seconden was je door je schone kleren heen gezweet. We loogden in een bleekgeel koloniaal gebouw vol scheuren en met luiken voor de hoge ramen. Het lag vlak bij de Pará – de zuidelijke tak van de Amazone, waar die in de Atlantische Oceaan uitkomt. Het gebouw was van een neef van Papai, Eduardo, die naar Miami was verhuisd. Het stond halfleeg, te koop, en de airco was stuk.

‘Meu Deus,’ zei Papai op onze eerste morgen bij het ontbijt. Hij nam een hap van een broodje terwijl het zweet langs zijn gezicht liep. ‘Ik kom net onder de douche vandaan en moet je me zien. André, waar is je broertje?’

‘Die ligt nog in bed.’

De zon trilde door de gesloten luiken. Ik kon het eten op mijn bord nauwelijks zien. Mijn bril gleed van mijn bezwete neus. Die van Papai gleed ook af.

‘Kan het licht niet aan?’ vroeg ik.

‘Nee. Het is te warm om licht aan te hebben!’

Luana kwam binnen met een schaal gesneden fruit. Haar krullen had ze in een knotje en ze was gemakkelijk gekleed, in een T-shirt en een broek tot de knieën. Heel anders dan Rita, die altijd een gesteven wit uniform droeg. Zelfs in het halfduister zag ik het zweet op Luana’s voorhoofd. Ik was begonnen haar op te merken, na jaren dat ik haar niet had zien staan. De nieuwe ronding van haar middel, haar groene ogen, haar melkzoete doce-de-leitehuid – ineens woonde er een heel mooi meisje bij ons in, alsof Rita’s magere, stille kindje was vervangen door een ander. Toen we klein waren, hadden we soms samen gespeeld, als vrienden. Ik heb nog een foto waarop Rita ons allebei op schoot heeft op het balkon, en met Fifi, toen een kitten, op de grond. Achterop staat, in het krullerige handschrift van mijn moeder: *André, Luana, Rita en*

Filha, april 1971. Daarna is er afstand tussen ons gekomen, een stille afspraak dat we niet hetzelfde waren. Hoewel ze goed kon leren, was ze van school gegaan om voltijds bij ons te komen werken.

‘Wat denk jij ervan, Luana?’ vroeg ik. ‘Is het te warm om het licht aan te doen?’

Ze zette de schaal midden op tafel neer, glimlachte op die mysterieuze manier, met gesloten mond, waar ze onlangs mee begonnen was, en zei: ‘Wat doutor Matheus het prettigst vindt.’

Papai keek me triomfantelijk aan en veegde met een servet het zweet van zijn voorhoofd. Zij liep de eetkamer uit, terug naar de keuken.

Mijn band met Rita was minder ingewikkeld: ik hield totaal van haar. Ze was donker en gedrongen, sterk als een boom, met een noordoostelijk accent dat met de jaren minder was geworden. Tot mijn schande weet ik niet meer uit welke staat ze kwam, want ze praatte er nooit over. Rita glimlachte zelden maar toch ken ik geen gezicht dat als het in rust was zo veel vriendelijkheid en warmte uitstraalde als het hare. Ze had mijn billen afgeveegd, mij in bad gedaan en zeven dagen per week voor me gekookt, met twee zondagen per maand vrijaf. Ze was mijn zwarte moeder, mijn babá. Ik was stiekem jaloers op Luana dat Rita altijd haar moeder zou zijn en niet de mijne.

Maar terug naar Belém, en het broeiend hete huis.

‘Waarom zijn we niet naar een hotel gegaan?’ vroeg ik Papai.

‘Hou op met die flauwekul. Mij een slecht gevoel willen geven.’ Hij stond op en bolde zijn hemd om er lucht in te laten. ‘Ik ga een ommetje door de bairro maken. Kom je mee?’ Ik schudde van nee. ‘Wat ga je dan doen?’

‘Beginnen te leren voor de Vestibulaire,’ loog ik.

Zo heetten de toelatingsexamens voor de universiteit, die ik over een jaar zou doen. Ik wilde medicijnen gaan studeren in Rio. Papai had voor mijn geboorte al uitgemaakt dat ik dokter zou worden. Zijn vader was arts, een van zijn grootvaders was arts (de

ander erfde een suikerrietfortuin), net als een van zijn overgrootvaders, geboren in Beiroet en afgestudeerd in Belém.

‘Goed plan,’ zei hij. ‘En ga je straks voetbal kijken?’

‘Wie tegen wie?’

‘Wie tegen wie?’ vroeg hij in gespeelde verbijstering. ‘Jesus Cristo! Ben je wel mijn zoon?’

Het was te warm om naar buiten te gaan en de stad te verkennen. Ik bleef binnen om mezelf koelte toe te wuiven, aan het meubilair te blijven plakken en ramen te openen om de dikke lucht binnen te laten, waar het alleen maar erger van werd. Ik las de eerste paar bladzijden van *Gabriela, Cravo e Canela*, een boek van Jorge Amado dat ik in een kast vond, maar telkens als ik me wilde concentreren op de letters, begon mijn hoofd te bonken en vielen mijn ogen dicht. Ik gaf het op en lag verdoofd met Thiago op de divan tv te kijken, naar een oude aflevering van *Tom en Jerry*. Tom was met zwabber en emmer het huis aan het schoonmaken terwijl Jerry hem voortdurend probeerde te dwarsbomen, door asbakken op de vloer te legen, met eieren te jongleren en taarten in de rondte te smijten.

‘Is het niet vreemd dat je de mensen nooit ziet?’ vroeg ik.

‘Soms zie je de benen van Toms baasje,’ zei Thiago.

‘Dat is het baasje niet. Dat is de empregada.’

‘Hoe weet je dat?’

‘Ze is zwart.’

Zwijgend keken we verder. Toen de meid thuiskwam, had Jerry het hele huis van boven tot onder met kolen gevuld. Maar de meid gaf Tom de schuld en gaf hem ervan langs.

Thiago vroeg: ‘Dus Rita en Luana wonen niet bij ons omdat ze dat zelf willen?’

‘Ze willen wel, maar we geven ze geld. Wie wil er voor niets koken en schoonmaken?’

‘Ik dacht dat ze ons gewoon aardig vonden.’

‘Dat doen ze ook.’

Luana kwam de kamer binnen maar ze scheen ons niet gehoord te hebben. Ondanks de hitte was ze druk aan het werk. Ze had waarschijnlijk geen keus. Ze zwabberde de vloer rond mij en Thiago terwijl we stil als luiaards op de bank lagen. Een paar maanden geleden had ze op school gezeten. Nu was ze gewoon een empregada.

‘Lua, kom met ons tv-kijken,’ vroeg Thiago.

Hij was de enige die haar Lua noemde. Op Rita na, die haar zo noemde als ze alleen waren – ik had het een keer opgevangen. Ik wilde die bijnaam ook graag gebruiken, maar hij was nu van Thiago en niet van mij. Het betekent ‘maan’.

Ze keek op van haar zwabber.

‘Ik ben aan het werk. Straks misschien.’

‘Straks moeten we bij familie op bezoek,’ zei Thiago.

‘Dat wordt vast leuk,’ zei zij.

Het begon te gieten buiten. De regen kwam als spijkers neer.

‘Nee, ik wil tv blijven kijken.’

‘Jullie moeten eruit,’ zei ze en klonk ineens precies als haar moeder, als een volwassene. ‘Een frisse neus halen. Allebei.’

‘Moet je de regen zien,’ zei ik. ‘En de lucht hier is helemaal niet fris. In Rio hebben we tenminste airco.’

‘Je went er wel aan.’

Ik ging verzitten of liever verliggen op de bank, en voelde het zweet stromen. Beter niets doen. Beter niet bewegen.

In Belém koelde het 's avonds nauwelijks af. Papai nam ons op van kruin tot voeten, in onze korte broek en T-shirt, en zei dreigend dat we ons moesten opknappen. Hij droeg een beige linnen broek en een wit overhemd, en was al aan het zweten.

‘Goed. Als mijn familie jullie er als favelado’s vindt uitzien, best.’

We gingen voor het avondeten naar het huis van zijn nicht Camila. Papai had haar al acht jaar niet gezien. Hij leek zenuwachtig. Niet alleen maar bezweet, maar prikkelbaar. Feestjes waren iets voor Mamãe, niet voor hem. Buiten was het opgehouden met regenen maar het water kolkte nog steeds in de goten. We stapten in Eduardo’s auto, die hij had achtergelaten: ik op de bijrijdersstoel en Thiago achterin.

Thiago leunde voorover en fluisterde: ‘André, zet de airco aan.’

Toen de koude lucht begon te stromen, slaakten we allemaal een zucht van verlichting, zelfs Papai.

‘Hoelang duurt het voor we er zijn?’ vroeg Thiago.

‘Best wel even. Ze zijn een paar jaar geleden buiten de stad gaan wonen.’

Toen we door Belém reden, besepte ik hoe weinig ik eigenlijk kende van Brazilië – niets meer dan de staat Rio de Janeiro. Maar